

Полтавець-Гуйда О. В.

завідувач кафедри живопису, доцент,
Заслужений художник України,
Київський державний інститут декоративно-
прикладного мистецтва і дизайну імені
Михайла Бойчука

СТАНОВЛЕННЯ ЖАНРУ ІСТОРИЧНОЇ КАРТИНИ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХІХ- ПОЧ. ХХ СТ.) В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЖИВОПИСУ

Анотація. У статті розглядається важливість розвитку жанру історичної картини в образотворчому мистецтві Європи і України зокрема, відзначаються найбільш відомі майстри живопису, що працювали в цьому жанрі.

Ключові слова: композиція картини, історична постаць, художній образ, національний герой, образне висвітлення подій.

Аннотация. Полтавец-Гуйда О.В. Становление жанра исторической картины в Украине (конец 19 ст. – начало 20 ст.) в контексте развития европейской живописи. В статье рассматривается важность развития жанра исторической картины в изобразительном искусстве Европы и Украины в частности, обозначаются наиболее известные мастера живописи, которые работали в этом жанре.

Ключевые слова: композиция картины, историческая личность, художественный образ, национальный герой, образное отображение событий.

Annotation. Poltavets-Guida O. Formation of the genre of historical painting in Ukraine (the end of the 19- th. century – early 20- th. century), in the context of the development of European painting. In the article the importance of development of genre of historical picture is examined in the Fine Art of Europe and Ukraine in particular; the most known masters of painting are designated that worked in this genre.

Keywords: composition in the painting, a historical figure, an artistic image, the national hero, imaginative display of events.

Надійшла до редакції 3.02.2012

Постановка проблеми. З набуттям нашою державою незалежності особливої важливості в образотворчому мистецтві набуває історична тема. Висвітлення важливих подій історії України, втілення образів історичних героїв в мистецтві сприяє підвищенню свідомості українського народу, укріпленню відчуття національної самобутності, вихованню майбутніх поколінь в дусі патріотизму і гордості за своїх славних пращурів. Історичний жанр в мистецтві живопису є засадничим в провідних музеях світу, а видатні твори цього жанру – є безцінними експонатами для культур різних держав. Стан історичної картини в мистецтві сьогодення в нашій державі і проблеми його подальшого розвитку потребує осмислення і дослідження, починаючи з часів становлення цього жанру в Україні. Найбільш плідно ця тема розкривається в порівнянні з розвитком мистецтва сусідніх держав і Європейського мистецтва в цілому.

Ціль статті. Проведення дослідження поставленої теми в лаконічній формі, означення етапності розвитку історичного жанру в мистецтві Європи, підкреслення важливості його ролі в образотворчому мистецтві. В статті окреслюється загальна ситуація розвитку цього жанру до наших днів, роль і місце України в даному процесі. В дослідженні називаються найбільш відомі художники, які внесли вагомий вклад в мистецтво історичного жанру на європейському континенті, особлива увага приділяється художникам-фундаторам історичного жанру в Україні.

Стан проблеми. В наш час проблема подальшого розвитку жанру історичної картини в образотворчому мистецтві України є актуальною, з набуттям незалежності постала нагальна потреба осмислення нашої нацією свого історичного минулого, повернення народу історичної пам'яті. Цьому процесу сприяють твори історичного живопису, які образно відтворюють події давнини, подають образи історичних героїв. Україна все глибоше інтегрується в сім'ю європейських народів. Цей процес потребує утвердження розвитку національної культури, утвердження жанру історичного живопису як одного із пріоритетних жанрів мистецтва України. Попри написання деякої кількості досліджень з питань означеної теми, цього явно недостатньо, зважаючи на важливість проблеми. Розвиток історичного жанру в Україні потребує підтримки держави, пильної уваги науковців, мистецтвознавців, керівників творчих майстерень в мистецьких ВНЗ, організаторів художніх виставок, і, звичайно, вимагає мобілізації творчих сил художників, які працюють в цьому жанрі, для подальшого його розвитку.

Результати досліджень. Однією з ознак сильної незалежної держави є дбайливе ставлення до власної історії, ретельне її вивчення в середній і вищій школі, популяризація в світі основних подій цієї історії, а також її державних діячів, національних героїв, тощо. В країні ведуться археологічні розкопки, вивчаються культурні нашарування різних епох, досліджуються пам'ятки архітектури, архівні документи. Як наслідок – з'являються історичні праці, виокремлюються знані імена видатних істориків. Чим більше на цій ниві потрудяться вчені, тим більший матеріал для образного

втілення історичних подій вони надають творчій інтелігенції – художникам, літераторам, музикантам, кінематографістам. І саме тоді, в образному художньому втіленні, історія оживає і глибоко усвідомлюється людством.

Адже дійсно, по-справжньому входять в пам'ять народу ті історичні події, які були донесені до нас художниками пензля чи слова. Чим талановитіший митець, чим сильніший створений ним художній образ, тим популярнішою стає подія і герой, які починають звучати як знакові символи епохи. Так ,всі знають «Слово о полку Ігоревім», самого князя і його дружину Ярославну, хоча описаний там похід був невдалим. Знають, завдячуючи безсмертному образному слову, тонкій і влучній поетиці висловів, епічній широті викладення, глибині мистецького задуму.

Більшість уявляє козаків, пригадуючи образи репінських «Запорожців, що пишуть листа турецькому султану» або всесвітньовідомий твір Миколи Гоголя «Тарас Бульба», найвдаліше проілюстрований Є.Кіпліком, М.Дерегусом, С. Якутовичем, бо силою уяви видатних митців ожили цілі фрагменти минулих епох, з'явилися художні образи, які уособлюють собою вічність мистецьких звершень, які є життєвішими за саме життя.

Важливість образного висвітлення історичних подій розуміли в більшості європейських країн, починаючи з розвитку реалістичної школи живопису і становлення станкових композицій в далеку добу італійського Відродження, коли улюбленець Медічі Паоло Учелло одним із перших почав писати знакові композиції на батальні теми (іл.1). Паоло Веронезе і Якопо Тінторетто, представники пізнього Відродження, блискучі майстри композиції, ввійшли в історію мистецтв, як художники, яким вдалося образно втілювати епохальні події, як автори грандіозних багатофігурних полотен – «Бенкет в домі Левія», «Розп'яття», тощо.

Особливої популярності набула картина видатного іспанського художника XVII ст. Дієго Веласкеза «Здача Бреди» (Іл.2), яка торувала шлях майбутнім історичним живописцям, вразивши світ образністю і небаченою реалістичністю висвітлення подій... Особливе місце в історії мистецтв зайняли також його історичні портрети. Фламандець Пітер Пауль Рубенс (XVII ст.) неодноразово звертався до історичних тем, створив цикл пафосних алегоричних полотен, присвячений діянням королеви Марії Медічі. Нікола Пуссен (XVII ст.) першим із французьких митців звернувся до епічних сюжетів, взятих із міфології -- «Аполлон і музи Парнаса», «Тріумф Венери». Його досягнення були блискучо продовжені і розвинені нащадками -- придворним художником Наполеона Жан-Луї Давидом (XVIII ст.), визначним історичним живописцем -- «Клятва Гораційів» (Іл.3), «Коронація Наполеона», «Смерть Марата», історичні портрети, Теодором Жеріко – «Плот Медузи», Еженом Делакруа (XIX ст.) – «Свобода на барикадах» (Іл.4), «Різня на Хіосі», «Взяття хрестоносцями Константинополя в 1204 році». Варто в цьому ряду зазначити Франциско Гойю, знаменитого іспанського художника кінця XVIII ст.

– поч. XIX ст. – «Повстання другого травня 1808 року в Мадриді», «Розтріл повстанців в ніч на третє травня 1808 року» (Іл.5), його графічні цикли.

Кінець XIX ст. характеризується тенденціями виокремлення нових держав, які раніше входили в склад імперій – на карті Європи постають Польща, Угорщина, Румунія... Відповідно там відбувається сплеск цікавості до власної історії і утвердження її основних сторінок у власному ж трактуванні, з'являється ряд визначних живописців, які образно відкривають світу історію своєї батьківщини. Особливо великий вклад в розвиток історичного жанру живопису внесли поляк Ян Матейко (Іл.6), написавши цикл грандіозних історичних полотен на теми польської історії, і Войцех Коссак, досягнувши європейської слави своїми батальними композиціями. В Угорщині в історичному жанрі утвердився дивовижно талановитий живописець Міхай Мункачі, народжений на українській землі, в м. Мукачевому на Закарпатті. Між іншим, Мункачі – це псевдонім визначного митця, взятий ним на честь міста своєї юності.

Живописці Росії в XIX ст. теж активно працювали в жанрі історичної картини, яка утвердилась тут як основний жанр живопису, часто звертаючись до величних подій із історії інших народів. В першій половині століття пишуться два визначних полотна – «Явлення Христа народу» А. Іванова (Іл.7) і «Останній день Помпеї» К. Брюллова (Іл. 8). Після появи цих величних картин, які одразу стали знаменитими і навіть їх назви ввійшли в мову як образні вислови, російські живописці почали все частіше звертатися до подій власної історії, утверджуючи національні цінності. Цей процес охопив всю творчу інтелігенцію, розвиток дворянської культури досягає свого апогею, звернувшись до національного ґрунту. Особливо прислужився цьому процесу видатний мистецтвознавець і ідеолог тої епохи В. Стасов. Оживають сторінки недавньої, але такої несхожої на сьогодні історії минулих століть – художник С. Іванов пише знамените оригінальністю композиції і яскравим плернерним живописом полотно «Приїзд іноземців в Москву в XVII ст.», і ряд інших історичних композицій – «Руські князі укладають мир в Уветичах», «Земський собор XVII ст.», «Смотр служивих людей». А. Рябушкін пише серію талановитих і оригінальних картин із історичного минулого Росії – «Весільний поїзд в Москві в XVII ст.», «Московська вулиця XVII ст. в святковий день», «Засідання царської думи». В. Васнецов створює свої знамениті картини «Богатирі», «Вітязь на розпутті», «Цар Іван Васильович Грозний», «Хрещення Русі», «Після битви Ігоря Святославича з половцями».

Вершиною досягнень історичних живописців в Росії в XIX ст. стали написані І. Репіним «Запорожці пишуть листа турецькому султанові» і «Іван Грозний і син його Іван» та грандіозні полотна В. Сурікова «Ранок стрілецької страти» (Іл.9.), «Боярина Мророзова» (Іл.10), «Меншиков в Березові», «Перехід Суворовим через Альпи», «Взяття Сибіру Єрмаком», «Степан Разін».

Звичайно, ми торкнулися творчості тільки деяких найбільш крупних художників Європи, які працювали

Іл. 1. Паоло Учелло «Битва при Сан-Романо» 1432 р. Галерея Уфіцци, Флоренція

Іл. 2. Дієго Веласкес «Здача Бреди»
1633-1635 р. Прадо, Мадрид

Іл. 3. Жан-Луї Давид «Клятва
Гораційів» 1784 р. Лувр, Париж

Іл. 4. Франциско Гойа «Розстріл повстанців
в ніч на 3 травня 1808 р.» 1814 р. Мадрид, Прадо

Іл. 5. Ежен Делакруа «Свобода на барикадах»
1830-1831 р. Лувр, Париж

Лл. 6. Ян Матейко. «Рейтан.
Падіння Польщі» 1866 р.
Королівський замок, Варшава

Лл. 7. Олександр Іванов «Явлення Христа народу»
1837-1857 р. Державна Третьяківська галерея,
м. Москва

Лл. 8. Карл Брюллов «Загибель
Помпей» 1830-1833, Державний Російський музей,
Санкт-Петербург

Лл. 9. Василій Суріков «Ранок Стрілецької
страти» 1878-1881 рр. Державна
Третьяківська галерея, м. Москва

Лл. 10. Василій Суріков «Боярина
Морозова» 1887 р. Державна
Третьяківська галерея, м. Москва

в історичному жанрі, насправді набагато більша кількість митців зверталася до історичних тем. Взагалі ж, написання історичного полотна – це, по суті, вершина можливостей художника-живописця.

«Для того, щоб бути історичним живописцем, треба розвинути в юності, пройти школу, мати уяву про благородне і піднесене... мати змогу викликати із минулих століть важливу сцену на своє полотно» – писав у 1839 р. О. Іванов. За складністю історичний живопис можна порівняти з оперою або симфонією в музиці, романом чи поемою в літературі. Історичний жанр потребує високої професійної підготовки художника – глибокого розуміння композиції картини, майстерності рисувальника і живописця, пристрасної душі громадянина і патріота своєї нації, акторських і режисерських здібностей (без цього не зобразиш психологію історичного персонажу, не вибудуєш виразну сцену події), технологічних знань написання великого полотна, філософського і правдивого трактування самого історичного сюжету, знання архітектури, стилю і загальної культури даної епохи, особливостей костюму, зачісок, тощо – і при цьому уяви, уяви і ще раз уяви! До того ж, історичному живописцю варто глибоко ознайомитись з досягненнями своїх попередників, освоївши їх прийоми та знахідки. Як приклад, Учелло першим для зображення маси воїнів написав ряди вертикальних списів, створивши ілюзію присутності великої кількості людей при написанні відносно невеликої кількості фігур -- цей прийом успішно застосував Веласкес в «Здачі Бреда», скористалися ним і інші художники.

Недарма в XIX ст. кращі випускники петербурзької академії мистецтв стажувалися мінімум три роки в Італії або північній Європі, часто лишаючись там значно довше. Самі західноєвропейські художники теж активно подорожували, обмінюючись культурними досягненнями. Широко відомо, що І.Репін, уже після свого стажування і проживання за кордоном, тричі зі В.Стасовим вирушав до кращих музеїв Європи, вивчаючи прийоми живопису великих майстрів минулого, особливо ж його улюбленого художника Веласкеза.

Доля історичних картин теж складається по-різному. Звичайно, розвинені держави зацікавлені, щоб їх визначні історичні картини належали народу і зберігалися в музеях, відкритих для широкого відвідування, але твір мистецтва інколи має несподівану долю... Полотно того ж таки Учелло можна побачити і в галереї Уффіці у Флоренції, і у французькому Луврі, і у Лондонській картинній галереї, у величому Ватікані вражає грандіозне полотно Яна Матейка, як подарунок польського народу папській резиденції, що стало вагомим поповненням однієї із найкращих мистецьких збірок світу... Таким чином, твори дійсно стають надбанням всього людства, а різні нації стають ближчими між собою, починають краще розуміти одна одну. Іншими словами, мистецтво історичного жанру ніколи не було ізольованим, часто воно виконує просвітницьку, миротворчу і дипломатичну місію.

Яке ж місце займає Україна в контексті порушеної теми? Незважаючи на те, що донедавна вона існувала в умовах бездержавності, історичний жанр все-таки був присутній в творах українських художників,

більшість з яких, починаючи з XVIII ст. навчалися в Петербурзькій академії мистецтв як в єдиному закладі вищої живописної школи російської імперії. Особливі досягнення у художників українського походження починаються невдовзі після заснування самої академії – варто назвати ім'я Антона Лосенка, блискучого рисувальника, професора, а згодом і академіка Російської академії мистецтв, який працював саме в історичному жанрі, фактично був його засновником в російській імперії, і навіть в ту епоху композицій на теми грецької історії і міфологічних сюжетів вибирав теми із історії своєї землі. «Володимир і Рогнеда» (Іл.11), картина написана в 1770 р., присвячена київському князю Володимирі і його половецькій нареченій. Звертає на себе увагу далеко від достовірності трактування історичних костюмів, головних уборів, інтер'єра, тощо, але не забуваймо, що то були перші кроки у написанні реалістичних історичних картин на слов'янських землях. А. Лосенко також розробляв типи багатофігурної композиції, серед його картин, виконаних на високому професійному рівні, слід назвати «Прощання Гектора з Андромахою», 1785 р. Особливі ж досягнення українських художників в становленні історичного жанру уже з явними національними ознаками припадають на кінець XIX-поч. XX століть. Велика заслуга в цьому належить І. Репіну, нашому видатному земляку, народженому матір'ю-українкою, уродженцю Харківської губернії, керівнику майстерні історичного живопису в Петербурзькій академії мистецтв. Любов до рідної землі, повагу і надзвичайну цікавість до історії України можна побачити в багатьох його творах. Серед основних, всесвітньовідомих, звичайно, називаємо «Запорожці пишуть листа турецькому султанові» (1880-- 1891 рр.) (Іл.12). На початку XX ст. Репін написав і інші картини на теми української історії – «Гайдамаки» (1902 р.), «Мотря Кочубей», «Чорноморська вольниця» (1908 р.), «Останки запорізької фортеці в Покровську», «Козацькі могили». Маловідомим є цікавий факт про те, що І.Репін брав участь у конкурсі на проект пам'ятника Т.Шевченку в Києві (1910-1914 р.). Очевидно, що українська тематика, як і зв'язок з рідною землею, з представниками її творчої інтелігенції, проходить через усе життя великого художника.

Пензлю Репіна належать і інші довершені знакові історичні картини, які суттєво збагатили культуру людства взагалі і образотворче мистецтво зокрема – «Царівна Соф'я в Новодевичовому монастирі» (1879 р.), «Іван Грозний і син його Іван 16 листопада 1581 р.» (1885р.)

Будучи керівником майстерні живопису, як уже зазначалось вище, Репін пропонував своїм учням-українцям, в більшості своїй випускникам Київської художньої школи М. Мурашка, також писати твори на теми історії батьківщини. Взагалі Репін власним прикладом настільки запалював студентів на історичну тематику, що в його майстерні майже всі пройшли через історичну картину, хоча це було на той час в петербурзькій академії уже і не обов'язково. Багато хто потім відходив від історичного жанру, але внесок уже було зроблено. Назвемо учнів І.Репіна, згодом прославлених художників, які достойно ввійшли в мистецтво

Іл. 11. Антон Лосенко «Володимир і Рогнеда» 1770 р. Державний Російський музей, Санкт-Петербург

Іл. 12. Ілля Рєпін «Запорозьці пишуть листа турецькому султану» 1880-1891 р. Державний Російський музей, Санкт-Петербург

Іл. 13. Микола Пимоненко «В похід» 1902 р. Національний художній музей України

Іл. 14. Олександр Мурашко «Похорон кошового отамана» 1900 р. Національний художній музей України

Іл. 15. Фотій Красицький «Гість із Запоріжжя» 1901 р. Національний художній музей України

Іл. 16. Микола Івасюк «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ» 1892-1912 рр. Національний художній музей України

Лл. 17. Микола Самокиш
«Бій Максима Кривоноса
з Яремою Вишневецьким»
1934 р. Національний
художній музей України

Лл. 18. Федір Кричевський
«Довбуш» 1932 р.
Національний художній
музей України

України, розробляючи жанр історичної картини, хоча працювали, звичайно, і в інших жанрах:

С. Васильківський – «Козачий пікет» (1888р.), «Сторожа запорозьких вольностей» (1890 р.), «На варті»(1892 р.), «Сутичка козаків з татарами»(1892р.), «Запорожець на розвідці» (1917 р.), «Похід козаків» 1917 р.;

О. Сластіон – «Проводи на Січ» (1898 р.), «Миргород» (1901р.), «Дума про смерть козака-бандуриста» (1897 р.);

М. Пимоненко – «В похід» (1901 р.), «Повернення з походу» (1902 р.) (Лл.13). Заслужують на увагу також цікаві ескізи розробки історичних картин художника, які він, на жаль, не втілював в життя: «Козаки, які п'ють воду», «Козаки відпочивають», «Богдан Хмельницький».

Випускники приватної Київської художньої школи М. Мурашка, що надалі закінчили також майстерню І.Рєпіна і їх відомі історичні твори:

О.Мурашко – «Похорон кошового» (1900 р.) (Лл.14), історична конкурсна картина, за яку автор отримав звання художника.

Ф. Красицький – «Гість із Запоріжжя» (1916р.) (Лл 15).

Над відображенням історичного минулого українського народу працював також І. Їжакевич (учень М. Мурашка) – «Кий, Щек, Хорив і сестра Либідь» (1907 р.), «Онуфріївська вежа», «Аскольдова могила», «Спас на Берестові», «Володимирська гірка».

Суттєво збагатив український історичний живопис М. Івасюк – «Богдан Хмельницький під Зборовом» (1893 р.), «Битва під Хотиним» (1903 р.). Особливою популярності набуло його грандіозне полотно «В'їзд Богдана Хмельницького до Києва» (1912 р.) (Лл .16), над яким художник працював два десятиліття.

Ряд творів на історичні теми написав також П. Чирко, теж випускник Київської школи М. Мурашка і Петербурзької академії мистецтв – «Смерть Мазепи в Бендерах» (1910 р.), «Запорожець», «Бандурист»(1910р.). Працювали в історичному жанрі брати-живописці Шульги:

Ілля Шульга – «Козацька розвідка на селі» (1910 р.), «Українські повстанці» (1913 р.)

Іван Шульга – «Козаки пішли» (1909 р.), «Похід запорожців».

На початку ХХ ст. в історичній тематиці працювали: Ф.Чуприненко – «У похід збираються» (1906 р.), «Через Ненаситецький поріг на Січ» (1910 р.),

П. Холодний, який звернувся до тем Княжої доби на Русі – «Княжий город», «Похід князя Ігоря на половців», «Похід Ігоря на Царгород», «Князь Галич». Особливої уваги заслуговує М. Самокиш, учень Б. Віллевальде, керівника майстерні батального живопису в Академії мистецтв. Згодом М. Самокиш ще більше вдосконалив свою майстерність в Парижі, близько двох років працюючи в майстерні відомого французького баталіста Е.Детайля. Художник написав велику кількість історичних композицій. Назвемо найбільш відомі з них:

М. Самокиш – «Запорожці обідають», «Бій Богуна з Чернецьким під Монастирищем» (1931р.), «Бій Максима Кривоноса з Яремою Вишневецьким» (1934р.) (Іл. 17).

Ф. Кричевський, визначний український живописець, учень І. Репіна і Д. Кардовського, випускник батальної майстерні Ф. Рубо в Академії мистецтв, а згодом учень Г. Клімта в Відні, написав відомі історичні композиції – «Довбуш» 1932 р (Іл.18.), «Переможці Врангеля» (1934 р.).

Таким чином, був закладений міцний фундамент для розвитку історичного живопису в Україні і образотворчого мистецтва взагалі.. За часів Української радянської соціалістичної республіки в першій половині ХХ ст. були засновані два сильних вищих мистецьких заклади, що працювали в кращих традиціях класичного живопису – Харківський державний художній інститут, Київський державний художній інститут. В цих закладах викладали кращі художники, в основному випускники Петербурзької академії мистецтв -- М.Самокиш (керівник майстерні батального живопису в Харкові), Ф.Кричевський (керівник майстерні станкового живопису в Києві), багато інших відомих художників. Попри суттєві обмеження на висвітлення теми історичного минулого України в цей період жанр історичної картини активно розвивався, відображаючи події, очевидцями яких були самі українські художники-воїни, солдати громадянської і Вітчизняної воєн. Їх високопрофесійні твори достойно поповнили експозиції музеїв України, багато з яких також було засновано в УРСР.

Висновки. Сьогодні, за часів незалежності, попри активність художників і повної свободи в обранні тем для написання історичних картин, майже не відчувається підтримки держави в цій такій важливій для нашої країни справі. Тому до історичної тематики художники звертаються зрідка. Бракує також досліджень мистецтвознавців, художньої критики історичних творів, які все ж пишуться сучасними художниками. Бракує популяризації класичного українського історичного живопису в Україні і в світі.

Історія України –цікава і різноманітна, багато її сторінок чекають художнього осмислення і образного втілення.. Деякі твори уже написані, важливі кроки зроблені – але набагато більше роботи попереду – тільки так історія українського народу стане справжнім надбанням української нації.

Література:

1. Довідник з історії України. (А-Я) - Київ, 2002.
2. Історія української культури /За заг. ред. І. Крип'якевича. – Київ, 2000.
3. Крізь віки. Київ в образотворчому мистецтві ХІІ-ХХ століть. Альбом / Ю. В. Белічко, Ю. П. Підгора (Авт. упоряд.) . – Київ, 1982.
4. Лобановський Б., Говдя П. Українське мистецтво другої половини ХІХ- початку ХХ ст. – Київ, 1989.
5. Лумковський Г.К. З української художньої спадщини. – Київ, 2004.
6. Нельговський Ю., Степовик Д., Членова Л. Українське мистецтво (від найдавніших часів до початку ХХ століття.) – Київ, 1976.
7. Нарис історії культури України. – Київ, 1999.
8. 100 великих картин / сост. Н.А. Ионина / - Москва, «Вече», 2001.
9. Великие мастера европейской живописи. ОЛМА, медиагрупп / - Москва, 2008.